

Zur Problematik der bei Eigentumsstreitigkeiten des Klosters Hradischt im Norden der Drahaner Höhe entstandenen Fälschungen

Die vorliegende Arbeit präzisiert die Lokalisierung der Orte, mit denen in der von den Prämonstratensern aus Hradisch bei Olmütz im Jahre 1279 angefertigten Fälschung (A) für das Jahr 1200 die Grenzen des Klosterwaldes gegenüber Konitz und Lešany bestimmt wurden. Die Fälschung (A) fertigten die Mönche für die gerichtliche Auseinandersetzung um den Grenzstreit mit dem Verweser des landesherrlichen Gebietes um Konitz, Albert von Lesany, an. Der Text übernahm dabei die Beschreibung der Grenze aus der nicht überlieferten Fälschung des Klosters, die vermutlich in den Jahren 1270–1275 (Fälschung X) entstand und die die Grenze zum landesherrlichen Konitz – von Studená bis zum Hvozdecer Pfad reichend – beschrieb. Albert von Lešany nahm nach dem Tode Přemysl Ottokars II. im Jahre 1278 das Gebiet jenseits des oben erwähnten Hvozdecer Pfades in Besitz, wo sich heute die Dörfer Malé Hradisko, Protivanov, Buková und Lipová befinden und von wo aus er auch die klösterlichen Besitzungen nicht zur Ruhe kommen ließ. Aus diesem Grunde wurde die Beschreibung der Grenze des klösterlichen Waldes in der Fälschung (A) derart nach Südwesten verlagert, um auch das Gebiet des späteren, im Besitz des Klosters befindlichen Dorfes Benešov (bei Boskowitz) zu erfassen. Während der eigentlichen Verhandlungen des Landesgerichts im Herbst des Jahres 1279 kam die Fälschung (A) nicht zur Anwendung, da der Streit auf der Grundlage mündlicher Aussagen des ehemaligen Olmützer Villikus Johann entschieden wurde.

Im Kloster wurden dann als Einnahmebelege Urkunden (B und C) ausgefertigt, die der Olmützer Bischof Bruno von Schauenburg, damals bevollmächtigter Verweser Nordmährens, im Sinne der gerichtlichen Entscheidung ausstellen sollte. Dabei brach dann vielleicht in einer Urkunde (B) der Schreiber irrtümlicherweise nach der Fälschung (X) oder nach einer älteren gemeinsamen Vorlage die Beschreibung der Grenze auf dem Hvozdecer Pfad ab. Aus diesem Grunde wurde einige Tage später ein neues Exemplar ausgestellt, die Urkunde C, in der der Verfasser ausführlicher das dem Kloster durch Albert von Lešany grundlos zugefügte Unrecht schilderte und die Beschreibung der Grenze auf der Grundlage der Fälschung (A) derart ausdehnte, dass sie nunmehr das gesamte von Albert bedrohte Territorium einschloss. Bei dieser Gelegenheit bietet er uns indirekte, dennoch aber grundsätzliche Informationen zu den Anfängen der Burg Vícov, die vermutlich Albert als Zentrum seiner persönlichen Herrschaft Vícov-Protivanov errichten ließ.

Der festgestellte Verlauf der Grenze des Klosterwaldes für das Jahr 1279 ermöglicht, zusammen mit den erhaltenen Überresten älterer Kommunikationswege in der entsprechenden Region, nicht allein den Gewitsch-Konitzer Weg aus der Fälschung A, sondern auch den Hvozdecer Pfad aus der Urkunde B zu identifizieren. Im ersten Falle handelte es sich um einen Fernhandelsweg von Prag nach Olmütz, der von Gewitsch nach Jaroměřitz führte, von wo aus dieser über den Berg Poklest in Richtung des heutigen Šubřov und weiter nach Staré Město bei Konitz seine Fortsetzung fand. Die zweite Route verband das südöstliche Mähren mit Böhmen und führte von Prošnitz um das spätere Hrochov nach Horní Štěpánov. Hier teilte sich der Weg: der ältere fand seine Fortsetzung in der Boskowitz Furche bei Cetkovice, um dann über Gewitsch und Leitomischl nach Böhmen weiter zu verlaufen. Der jüngere Weg des Hvozdecer Pfades führte von Horní Štěpánov nach Šebetov und Letovice, von dort aus – um die Burg Svojanov und die Stadt Politschka – weiter nach Böhmen zu reichen.

Wichtige Erkenntnisse liefern die Fälschungen B und C auch für die Anfänge der Stadt Konitz. Zur Zeit Alberts von Lešany existierte hier mit ziemlicher Sicherheit lediglich ein Villikationshof, der dem Olmützer Villikus unterstand. Mit Blick auf weitere historische Zusammenhänge darf daher die Gründung der Stadt frühestens um 1290 vermutet werden, als sich Konitz im Besitz Adams von Cholina befand.

Übersetzt von Thomas Krzenek

Josef Válka

Trest a obnova pořádku. Normalizace Ferdinand I. a počátky absolutismu III*

Pacifikace Prahy

Na svém květnovém (1547) shromáždění odmítli čeští stavové uposlechnout příkazu krále a rozpustit svůj „spolek“. Trvali na legitimitě i legálnosti svých akcí během šmalkaldské války a na programu, formulovaném v „Přátelském snešení“. Pokud tedy král chtěl prosadit své pojetí vlády a svůj výklad svobod, nezbylo mu než pacifikovat zemi jakýmkoli prostředky, které nová situace po bitvě u Mühlbergu nabízela, ale také umožňovala, a pak teprve trestat odpor a obnovit pořádek. Za situace, kdy v Německu pokračovala válka, za slabosti královského vojska a vyčerpání finančních zdrojů, a protože Ferdinand i jeho rádci nechtěli zemi zpustošit, volil metodu kombinace systematického nátlaku na rozpuštění stavovského spolku a politické rozdělení české zemské obce. Potom hodlal uspořádat soud a po něm svolat sněm, kterému by diktoval svou vůli. Kvalifikace akcí stavů a spolku jako vzpoury dávala možnost upevnit královský absolutismus formou trestu. A také osvědčenou metodou kombinace odměn věrným (starým i novým) a trestáním viníků. Z jednání se zemskou obcí vyčlenil města, označená za hlavního iniciátora povstání, a připravoval nad nimi zvláštní soud a zvláštní kolektivní trest v duchu politiky uplatňované Habsburky vůči městům ve Španělsku, Nizozemí a Rakousku. Možnost zvláštního postupu vůči městům vycházela ze středověké monarchické tradice, že měšťané královských měst jsou jeho přímými poddanými a sou-

* Tato studie navazuje na autorovy stati v předcházejících číslech ročníků ČMM, zejména na sérii *Ferdinand I. a počátky absolutismu I–II* v ČMM 124, 2005, č. 2 a ČMM 125, 2006, č. 1, kde je také uvedena základní bibliografie a prameny, ze kterých vycházím. Jsou zde opět citovány v textu. Z literatury ještě dodávám publikace: Foucault, M.: *Il faut défendre la société*. Paris 1997, kterou převedl do češtiny Petr Horák pod názvem *Je třeba bránit společnost*. Praha 2005. Foucault zde analyzuje politické myšlení a změny politického diskurzu v moderní době, proměnu filozoficko-juristického diskurzu (například o suverenitě) v diskurz historicko-politický, roli historie v novověku při legitimizaci moci a poukazuje na faktor strachu o život při přijímání suverenity okupanta obyvatelstvem dobyté země. Dále bych chtěl upozornit na skvělé eseje H. A r e n d t o v é o politickém myšlení, vydané v překladu pod názvem *Mezi minulostí a budoucností*. Osm cvičení v politickém myšlení. Brno 2002. A posléze znovu na překlad knihy Marcela G a u c h e t a *Dějinný úděl*. Brno 2005.

částí královského majetku, a že tudíž podléhají královi soudu. Měštům tak hrozila i ztráta jejich postavení „svobodného stavu“ ve stavovské obci, které získala v husitské revoluci a upevnila v poděbradské a jagellonské době, tedy rovnocenné politické postavení s pány a rytíři. Do stavovských práv měst patřila i účast na volbě krále a schvalování každého sněmovního artikulu. Rozdělením zemské obce na šlechtickou a městskou část chtěl Ferdinand zlomit dosavadní sílu české protiabsolutistické opozice a zbavit se největšího nepřitele absolutismu. Události let 1546–1547 to prokázaly. Tato taktika byla jistě připravována v králově radě a kanceláři od Ferdinandovy březnové politické porážky v Litoměřicích. Písemnosti saského kurfiřta Jana Fridricha, kterých se zmocnila císařská strana po bitvě u Mühlbergu, dodaly obžalobě průkazné dokumenty o „zradě“ Prahy a vedení spolku proti králi. Na obzoru se objevovala interpretace stavovských akcí jako „*crimen laesae majestatis*“.

Pro pacifikaci Čech a případné vojenské dobývání země si – ještě před návratem do Prahy – zajišťoval Ferdinand I. vojenskou pomoc některých sousedních německých knížat a mohl počítat s diplomatickou a morální podporou císaře a stavů vedlejších zemí České koruny, zejména Moravanů, kteří již byli v jeho vojenském táboře a službách. Snaha získat vojenskou pomoc u okolních německých knížat však nepřinášela téměř žádné výsledky. Finance byly všude říšskou válkou vyčerpány a stavovští politikové vedlejších zemí po válce a naprostém pokoření Čechů netoužili. Král tedy Čechům a jejich spolku válku nevyprovodil a ani Čechové se na ni nepřipravovali. Jejich hrady, pevnosti a hradby nebyly opraveny a dlouhý mír oslabil i zbytky husitského bojového ducha. Jak král, tak Čechové vsadili na jednání, což oběma stranám velel rozum a Čechům i jejich víra ve „svobodu“, které ani král nemohl ze své mocenské hry vypustit. Tento odvážný hráč se mohl spolehnout na královský mýtus a autoritu, na své schopnosti a na svůj dosavadní způsob vlády, který již v Čechách zapustil kořeny a získal u části zemské obce oporu.

Teprve v prvních červnových dnech roku 1547 „*se tiše s vojskem do Čech přes hory vloudil*“ (Sixt J. 35) a jeho žoldnéři rozbili tábor tam, odkud ze země král odešel, tj. u Litoměřic. Ferdinand I. odmítl uvítání litoměřickými konšely (pro velké vedro) a nabízené převzetí klíčů od městských bran, jak bylo při příjezdu krále do jeho města zvykem symbolického významu. Dříve než vstoupil do hradeb, dal Litoměřice obsadit německými knechty a na rynek rozestavil nabitá děla. Pak teprve přejal klíče od městských bran, předal je svému dvorskému maršálkovi Ladislavu Popelovi z Lobkovic, jehož lidé pak po celou dobu králova pobytu ve městě brány večer zamykali a ráno odemykali. Král zde dal najevo, jaké bude napříště jeho jednání vůči měštům.

Z Litoměřic rozeslal všem stavům výzvu, aby se k němu osobně dostavili k jednání o zachování míru a svobod. Výzva je již psána jazykem

suveréna v duchu strategie odpuštění a trestu a obsahuje osnovu soudní obžaloby. Zjistil jsem, píše král, že mnozí stavové se připojili ke spolku bez znalosti jeho záměrů a omylem. Pokud takoví ze spolku vystoupí a slíbí mi osobně věrnost, svolám sněm a budu jednat o obnově svobod, shořelých při požáru Hradu, a postarám se o jejich nové zapsání do desek. Proti tomu způsobu obnovení privilegií jsem ostatně nikdy nebyl.

Avšak v době mé nepřítomnosti v zemi, pokračuje král, se konaly nepovolené schůze a sněmy, a uzavírala se spojenectví s našim nepřitelem Fridrichem Saským. Následuje rekapitulace všech „trestných“ činů uvedených již v instrukci na květnový sněm. Panovník však nebude trestat nikoho „*kromě těch, kteří sou na důstojenství a mocnost naši královskou sáhli a proti nám skutečně přechýlili*“ (SČ II 295) a jejich pomocníkům. Doufá, že stavové již nic proti němu nepodniknou a dostaví se k němu osobně do Litoměřic. Ruší také sněm svolaný stavy v květnu na den sv. Víta a slibuje, že sám svolá řádný sněm, kde osobně projedná všechny potřebné záležitosti (SČ II 296).

Tato nabídka byla adresována stavovské obci, ale týkala se jen šlechty. Pražané k jednání pozváni nebyli. Jejich posly král odmítal přijmout a připravoval zvláštní „obeslání“ všech tří pražských měst, tj. první soudní obžalobu. Praha je prohlášena za hlavního inspirátora a organizátora vzpoury a všech zrádných a nepřátelských akcí od svolávání schůzí do Karlovy koleje, přes iniciativu založit spolek a zvolit jeho vedení. Pak jsou vyjmenovány válečné zločiny od spolupráce se Sasy, po přímý odpor proti královi vojsku, šíření protikrálovských pamfletů a zpráv, jednání se zahraničními nepřáteli krále a pokusy získat podporu vedlejších zemí Koruny. „*K tomu jste s jinými některými vůdci Vašimi, majíc vespolek srozumění, na naši vrchnost, důstojenství a mocnost královskou všelijak sáhnúti a tu rozličným způsobem k zlehčení a na posměch a na škodu naši souziti se pokoušeli a svévolně s žízňivou chutí královskou naši mocnost všetečně sobě osobovali, v království našem Českém rozličně sobě jste rozkazovali, dosti toho jako by to království bez krále a pána bylo a jak by Vám spravování a vladařství náleželo*“ (SČ II 316). V jazyku ústavy a práva stavové sdružení ve spolku a nezákonně sněmující ohrozili vrchnost, důstojnost a mocnost tedy suverenitu, moc a autoritu krále. To je konec harmonie lásky, práv, svobod a počátek diskurzu o absolutní moci a poslušnosti. Prvním úkolem krále je vnutit Čechům tento druh politického diskurzu a politické „pravdy“. Král se úkolu obnovení pořádku ujímá sám v duchu své pravdy a svého zákona jako vítěz nad vzpourou. Předem dává milost těm členům obce i spolku, kteří obnoví poslušnost.

Šlechtici, přítomní v Litoměřicích, slíbili, že nepůjdou na svatovítský sněm, ohlášený stavy, že tedy skončí ilegální sněmování, ale odmítli okamžitě odevzdat pečeti na připovědích ke spolku. Také proto, že je neměli. O rozpuštění spolku chtěli jednat až se sejde sněm, který král slíbil svolat. Sixt to pokládá za počátek zrady šlechty na městech i spolku a za počátek

přechodu šlechty na stranu krvečasněho krále. Lámání odporu zemské obce začalo. Městské rady se pokoušely hledat cestu ke králi, i když nebyly pozvány. Král však jejich posly v Litoměřicích nepřijal a na jejich přepis, že jsou také „stavem“ a chtějí se podílet na jednání sněmu, napsala jeho kancelář na jakési „škartě“, že jim dá král odpověď „pokudž za potřebné uzná“ (J 46) po svém příjezdu do Prahy.

* * *

Prvního července 1547 vyjel z Litoměřic „Král s knížetem Ferdinandem, synem svým, s knížetem Augustem, s knížetem Václavem Těšínským, s třemi biskupy, holomúckým, vratislavským a ergravským z Uher, s Moravany, Slezáky a Lužičany, kteréž byl k sobě před třemi dny do Litoměřic naschvál obeslal, s troubením, bubnováním a pompou znamenitou“ (J 48). Po přenocování ve Velvarech dorazil na Hrad, obsazený již jeho vojáky, „otrhányými šibeničníky a všivci“ (Sixt). Předvolal několik radních a oznámil jim, že nechce, aby ho Pražané uvítali „protože je unaven a je horko“. Vyžádal si klíče ode všech malostranských bran. Královi lidé rozhlašovali, že vojsko zůstane u Prahy jen několik dní a že královských vojáků je jen tolik, jako na jaře. Současně obsadil svými vojáky Malou Stranu, Újezd, Letenskou pláň a další místa v okolí Prahy.

Události v Praze během prvních dnů králova pobytu na Pražském hradě barvitě popsal Sixt, jejich přímý účastník a zaujatý svědek. Od králova příjezdu do Čech bylo zřejmé, že Ferdinand vyřadil Pražany a města z jednání se stavovskou obcí a rozhodl se je potrestat odděleně. Městské obce, respektive jejich radikální část, kapitulaci odmítly. Nevíme, jak se chovali kazatelé. Pražské městské rady byly ochotny jednat a navázat s Hradem kontakt. Nálada k odporu v pražských městech byla posilována řaděním soldatesky na levém břehu Vltavy a v okolí Prahy, odkud Pražanům přicházeli na pomoc sedláci. Byla také známa malá početnost králova vojska. Obě pražská města byla chráněna hradbami, dobře vyzbrojena, a klíče od bran a zbrojnic byly v moci obcí. Radikální síly ve městě připravovaly vojenský odpor a přicházející sedláci byli ozbrojováni kosami a cepy. Organizace obrany se ujali někteří městští hejtmani a také někteří konšelé, ale král měl v pražských městech i své služebníky, podle Sixta „zrádce“, kteří pracovali pro kapitulaci a proti odporu. Radikálové byli odhodláni zaútočit na Hrad a podařilo se jim zahnat královy knechty od Malostranské brány a Saského domu. Jen zázkramem se podle Sixta „rozumným“, zejména Moravanům, i řízením božím, podařilo útoku a tím i katastrofě zabránit. Ozbrojená rebelie byla Sixtem pokládána za největší zlo. Politikou umírněných, k nimž Sixt patřil, byl důstojný kompromis na základě jednání krále a jednotné zemské obce. Městské rady byly ovšem pod dvojím tlakem: jednak „ulice“ odhodlané k odporu a podezírající konšely ze zrádných úmyslů, jednak královských a zemských úředníků a králových agentů ve městech, radících k přijetí králových podmínek. Králova soldateska – je otázka, zda z vlastní

neukázněnosti nebo s královým vědomím – Pražany provokovala a okolí Prahy terorizovala.

Delegaci Pražanů se již první den pobytu krále na Hradě podařilo proniknout k jeho osobě se žádostí, aby zastavil násilí v okolí Prahy a ostřelování města. Král jim odmítl podat ruku a nechtěl s nimi mluvit, ale nakonec slíbil, že on ani jeho lidé „nezačnou“. Na námitku, že již začali, slíbil, že střelbu zastaví, pokud Pražané zabrání lidu šturmovat Hradčany. Do města dal doručit „obeslání“. Pražanům, mělo být předáno 5. července, ale tesaři již začali „na paláci“ proti soudní světnici stavět vyvýšené podium a stolice pro zasedání soudu. Král kvůli vření ve městě odložil projednání obžaloby na 8. července. Kolem svátku památky upálení M. Jana Husa (5.–6. července) napětí v Praze vyústilo v další nepokoje. Podle Sixta byly vyprovokovány královskými vojáky, ale lze předpokládat, že také královým „obesláním“, jakmile vešlo ve známost. Radikálové ve městě poslali do krajů výzvu, aby členové spolku přišli městu na pomoc. Král dění v pražských městech pozoroval z Hradu, měl připravené osedlané koně k útěku a jednu noc přenocoval mimo Hrad. Opakuje se věčná topografie pražských revolt: královská moc na Hradě a rebelie pražských obcí v hradbách pražských měst.

Jednání krále s městskými radami o kapitulaci probíhalo prostřednictvím zemských úředníků, kterým Pražané důvěřovali. Z královy strany zprostředkovali jednání nejvyšší purkrabí Volf starší Krajíř z Krajku, nejvyšší kancléř kníže Jindřich z Plavna a písař Voldřich z Prostiboře, který sepišoval text kapitulace. Na dohodu naléhali také Moravané. Prostředníkům a umírněným se podařilo utišit vzpouru a vyjednat předběžnou dohodu i znění odpovědi (notule) Pražanů na královo „obeslání“. Podle Sixta byla jádrem odpovědi formule, která pak ovládla celý soudní proces: Pražané podle ní uznávají svou vinu a souhlasí s tím, že se králi vzdávají „na milost a nemilost“ za slib beztrestnosti a návratu Pražanů předvolaných na Hrad zpět do města. Po váhání a dohadování o absurdnosti formule byla přece jen Pražany akceptována. Byla to podle Sixta největší zrada krvežiznivého krále a omyl Pražanů. „A tak těmi chytrými a podvodnými řečmi a právě vlaskými a hyšpánskými firmacemi král s pomocníky svými . . . předkem Pražany, potom pak všechny jiné v to uvedl, že spolehnuvše na jeho i jiných pěkná připovídání se důvěřující, na milost a nemilost se dali“ (J 74). Zlomení odporu pražských obcí a sedláků, opuštěných šlechtickou částí zemské obce, otevřelo cestu k legálnímu sněmu. Ale v královské režii „normalizace“ muselo předcházet divadlo veřejného procesu s městy a s těmi předáky spolku, kteří byli jako provinilci vybráni. Po krvavém soudu ve Vídeňském Novém Městě Ferdinand I. podruhé uplatnil ve střední Evropě hlavní habsburský nástroj disciplinace stavovských obcí: politický proces s veřejnými popravami.

Přijetí formule dobrovolného vydání se králi „na milost a nemilost“ činí proces zcela zbytečným a to, že se konal, ukazuje, že byl pouze předem zinscenovaným divadlem, jež mělo vyvolat strach. Králova suverenita měla být přijata poté, co Praha byla pokořena, země okupována a u obyvatel byl vyvolán strach ze smrti. Soudní řízení se omezuje pouze na vyhlašování sáhodlouhých rozsudků, které obžalovaní předem přijímají a vzdávají se obhajoby, protože se nechťejí soudit s králem, doufající v jeho milost. Odmítnutím veřejné obhajoby obvinění proces fakticky odmítli. Nejvíce ohrožení uprchli včas do ciziny. Naprostá většina těch, kteří byli k soudu předvoláni a dostavili se, se obhajoby vzdala a vydala se soudcům k dispozici „na milost a nemilost“. Od moderních politických procesů se toto divadlo liší přece jen tím, že soud nevyžadoval veřejné sebeobviňování. Právní kultura absolutismu ještě k tomuto stadiu justice moderních totalitních diktatur nedospěla. Král vyjádřil pokryteckou lítost nad tím, že se obžalovaní vzdali obhajoby.

Nejdříve se konal soud nad Pražany. V pražských městech bylo vybráno k „obeslání“ na Hrad k soudnímu řízení asi 600 měšťanů (Sixt; Janáček odhaduje počet na 400 měšťanů), kteří se měli osmého července dostavit neozbrojeni na Hrad. Byli předem upozorněni na to, že Hrad je obsazen vojskem. Před cestou na Hrad bylo kancléři Sixtovi doručeno konečné znění kapitulační notule. Když se Pražané shromáždili v hradním paláci, dostavil se král v plném majestátu a se svým doprovodem a soud zaujal místo na připravené tribuně. Soudní tribunál tvořili vedle krále jeho syn Ferdinand – příští gubernátor Českého království – nejvyšší úředníci Moravy, Slezska a Lužic a dva biskupové. Meč spravedlnosti držel před králem Ladislav Popel z Lobkovic. Z hlediska České koruny nebyli tedy mezi členy tribunálu žádní „cizinci“, i když Sixt obyvatele vedlejších zemí za cizince považuje.

Král po příchodu k soudu „*velmi škaredě na Pražany hleděl*“ (J 76; úřední záznam členů tribunálu a jednání SČ II 323–330). Moravský hejtman Václav z Ludanic přečetl „obeslání“ a pak zopakoval hlavní přečiny Pražanů. Byli vyzváni, aby prokázali, pokud mohou a chtějí, svou nevinu. Nechtěli. Místo toho byla přečtena kapitulační notule s formulí, že se vydávají králi na milost a nemilost. Obžalovaní žádali, aby se soud nekonal, protože se nehodlají soudit s králem. Kníže August Saský se přimluvil jako první za milost. Pak Pražané všichni poklekli a klečeli, dokud jim král nepokynul, aby povstali. Moravský hejtman se pak ujal znovu slova a tlumočil názor krále, aby se před soudem „očistili“. Znovu odmítli a tak hejtman opět přečetl soupis jejich hlavních přečinů, uvedených v obžalobě. Následovala půlhodinová porada tribunálu. Spočívala v tom, zaznamenal Sixt, že po celou půlhodinu mluvil a „*křikal*“ pouze král. „*Jiní*

všichni, okolo něho stojíce, mlčeti musili, aby právě v tom novým pořádným soudu všicek neřád hned zouplna zachován byl tak, jakož se jest toho času při tom i při jiných všech jeho soudích dalo, na nichžto sám král soudil, sám na všechny žaloval a sám rozsudky neb ortele vymášel“ (J 80–81). Po této poradě král řekl, že vzal na vědomí pokoru Pražanů a vyslyšel přimluvy knížat a jiných přimlůvců. Rozsudek jim oznámí po další poradě – a odešel do svých pokojů. Předvolaní měšťané se stávají od té chvíle rukojmími za přijetí rozsudku a splnění dalších králových nařízení. Při odchodu „*král kymul rukou, pozasmál se jakoby řekl, že dosti již, když sem je tu vloudil, kde sem je máti chtěl*“ (J 81). Comedia e finita, ovšem pro krále. Informoval o tom rychlým poslem císaře.

Na Hradě uvěznění Pražané čekali na oznámení „milosti či nemilosti“ do večera. Královo rozhodnutí znělo: Zrušit všechny závazky ke spolku, vydat králi všechny spisy napsané během vzpoury, tedy archiv, odevzdat k revizi všechna privilegia měst i cechů, odevzdat všechnu střelbu (děla) na Hrad a ručnice měšťanů na radnice, postoupit králi všechny statky a zápisy na ně, předat komoře všechna cla a zavázat se k dědičné dani posudného. Pak budou zadrženi Pražané propuštěni z Hradu a trestání budou jen ti, kteří se dopustili v obžalobě řečených skutků. Ostatním král promíjí nemilost a trestání. Do vykonání králových příkazů zůstanou však předvolaní měšťané jako rukojmí na Hradě. Ještě ten večer však propustil určitý počet zadržovaných, ovšem pod závazkem, že se vrátí do vězení, pokud královy příkazy nebudou ve městě splněny.

Provádění králových nařízení trvalo v Praze několik dnů, během nichž byli ze smrdutých kobek na Hradě postupně propouštěni další rukojmí. Dne 9. července osadilo pražská města několik set králových žoldněřů a byl zahájen převoz městského vojenského arzenálu za pomoci zrádných puškařů na Hrad a pak některých zbraní do Vídně. Pražané dosud netušili, jaké množství zbraní jejich zbrojnice obsahují. Komplikovanější a pomalejší bylo předávání městských privilegií, které měl v úschově Sixt. Měšťané držení na Hradě naléhali, aby se akce uspíšila vzhledem k nelidským podmínkám vězení. Dne 12. července byl učiněn zápis, že Pražané se zproští závazků ke spolku na příštím sněmu, že postupně předají králi cla, že uznávají „dědičně“ daň posudného a že králi vydají důchodní registra svých statků. „*Vše dobrovolně*“, píše Sixt, „*ale dalo se to tyranskou, nespravedlivou a násilnou mocí*“ (J 90). Z rukojmí zadržovaných na Hradě vyčlenil král 40 osob k dalšímu trestání a uvěznil některé ve věžích. Prozatím „*k žádnému katem přikračováno nebylo*“, protože se připravovala předvolání ostatních královských měst a obžalovaných šlechtických osob na další zasedání soudního tribunálu.

Po odzbrojení měšťanů a okupaci Prahy se dal do pohybu soudní proces proti jiným královským městům a předákům spolku. Sixt, který již osudy šlechticů sleduje s daleko menší pozorností a s daleko menším

soucitem než osudy Pražanů, pokládá za hlavní kritérium výběru provinilců královu touhu po jejich majetku, zejména honitbách. Ovšem vedle tohoto důvodu, pokud existoval, byl výběr obžalovaných prozaičtější a „oprávněnější“ – král se rozhodl potrestat iniciátory spolku, jeho „zřízené osoby“, tedy politické vedení, a ty, kteří se podíleli na vojenských akcích a diplomatických aktivitách v době jeho nepřítomnosti. A také pochopitelně předvolal ty, na které žalovali udavači, že nejvíce proti králi „mluvili“. Akta procesu jsou rekonstrukcí průběhu akcí, které král pokládal za rebelii a urážku majestátu.

Obesilání k soudu bylo vydáváno ihned po pacifikaci, obsazení a pokoření pražských měst (8. července) a bylo adresováno šestnácti pánům, devatenácti rytířům a osmadvaceti královským měšťtům. Protože z každého města se mělo dostavit několik desítek měšťanů, bylo předvoláno opět několik stovek lidí. Soud ve stejném složení jako s Pražany byl zahájen na stejném místě 20. července a jednal a rozsudky vyhlášoval do 3. srpna. Těm, kteří se nedostavili na první obeslání, byla poskytnuta několikadenní lhůta, pokud znovu nepřišli, byli souzeni a odsouzeni v nepřítomnosti. Proti každému předvolanému byla vypracována a měla být předčítána obžaloba a obžalovaní se k ní mohli sami nebo prostřednictvím mluvčího či písemně vyjádřit. Obžaloby byly v celém rozsahu předčítány především proti těm, kteří se nedostavili a byli obviněni jako hlavní rebelové. Z přítomných se všichni obhajoby vzdali a přijali, stejně jako Pražané, formuli, že se vydávají králi „na milost a nemilost“. Podle připraveného rozhodnutí byla jejich žádost přijata nebo odmítnuta. Ti z přítomných, kteří byli odsouzeni k trestu smrti, byli ihned odvedeni do vězení, a ti, kteří byli odsouzeni k jiným trestům, byli buď uvězněni nebo propuštěni na závazek do domácího vězení. Do písemné dokumentace byly zařazeny pouze žaloby a rozsudky, písemná přiznání se zřejmě neukládala a nebyla zveřejněna ani v „Aktech“.

Poměrně obsáhlé obžaloby obsahují „kanonizované“ jádro obžaloby-rozsudku o politických akcích „proti právu, řádu a panovníkovi“ a jsou pak konkretizovány na jednotlivé osoby a doplňovány vyznačením jejich osobní viny na rebelii a opřeny o dokumenty, které měl král a soud k dispozici, především o korespondenci s Janem Fridrichem. Také o udání o aktivitách a řečech obviněných na pražských shromážděních a při vojenských operacích. Obžaloby vypracované v duchu králova pojetí práva jsou ničující a následovalo jejich předčítání a pak publikování v „Aktech všech věcí“. Bylo určeno pro veřejnost a na obžalované muselo mít zdrcující účinek. Tyto soudní materiály opět umožňují rekonstrukci událostí jara 1547 a přinášejí některé pozoruhodné detaily (například že stoupenci Jana Fridricha nosili oranžové stužky), o vojenských akcích v západních Čechách, které se stávaly na jaře součástí bojiště šmalkaldské války, a kde měli šmalkaldští nejsilnější pozice.

Nejobsáhlejší obžaloba byla předčítána proti nepřítomnému Vilémovi Kříneckému z Ronova. Je v ní představen jako náčelník spolku, jako hlavní iniciátor (ve spolupráci s pražskými obcemi) svolávání nepovolených sněmů, jako inspirátor vojenských a diplomatických aktivit, jako hlava rebelie. Rozsudek je obsáhlý, reprezentativní, reálný i symbolický a je sepsán s použitím všech formulí o velezradě, a urážce majestátu: Dopustil se se svými tovaryši „*zoumyslného neposlušenství, svévolu, duostojenství JMK velice ublížení*“ (SČ II 357), odmítal královská otcovská napominání a poručení, neústupně trval na svém, nechtěl zrušit závazky, svolal další nepovolený sněm „*neposlušně, neústupně, s ublížením duostojenství a mocnosti JMK před se bral ... pozdvížení a zbouření puosobil ... a žádným dobrým gruntem slušně toho spaviti a očistiti nemuozé*“ (SČ II 358). Neposlušnost je jeho největším zločinem. Verdikt zní: „*Poněvadž Vilém Křínecký jakožto neposlušný, zlý člověk a svévolný, poddaných J.M.K., buřič nad povinností svou jest se zapomenul a takového nešlechetského přečinění a znamenitého JMK vrchnosti a mocnosti ublížení i hrozného ourazu JMK duostojenství se jest skutečně dopustil a tudy v nemilost, trestání a spravedlivý hněv i v pokutu JMK upadl, z těch příčin on Vilém Křínecký podle všech práv české hrdlo i statek svůj proti JMK jest propadl a ztratil*“ (SČ II 359).

Po Vilémovi Kříneckém následovaly procesy proti dalším členům politického vedení stavovského spolku, tj. „zřízeným osobám“: Arnoštovi Krajířovi z Krajku, Divišovi Slavatovi z Chlumu a Košumberka, Bořivojovi purkrabímu z Donína, Zdeslavovi Vrabskému, Bernartovi Barchancovi a Hynkovi Krabicovi z Vajtmíle. Všichni žádali o milost a nemilost a žádostem bylo na přímluvy členů soudu vyhověno, někteří milost neobdrželi a byli uvězněni. Poslední člen zřízených osob Melichar Růr se nedostavil a byl odsouzen stejně jako Vilém Křínecký ke ztrátě cti, hrdla a majetku. Pak se střídala obeslání a odsouzení měst a šlechticů. Především čtyř hrabat Šliků, kteří byli nejvíce zapleteni do styků a spolupráce se saským kurfiřtem Fridrichem a do vojenských akcí proti králi v západních Čechách. Král si s některými Šliky také vyřizoval své staré spory o jáchymovské mincovnictví a finanční operace. Kašpar a Jindřich Šlikové byli přijati na milost a nemilost, Albín Šlik z Holajče, těžce kompromitovaný svou korespondencí, se k soudu nedostavil a byl odsouzen v nepřítomnosti k nejtěžším trestům. Mořic Šlik před soud předstoupil a požádal o milost a nemilost. S ohledem na služby jeho otce Štěpána králi Ludvíkovi Jagellonskému byla jeho žádost přijata.

Po politicích spolku přišlo na řadu jeho vojenské velení. Stavovský polní hejtman Kašpar Pluh z Rabštejna (SČ II 371 nn.) se písemně omluvil, nicméně žaloba s přehledem jeho protikrálovských aktivit, zejména vojenské spolupráce s Janem Fridrichem, byla přečtena včetně jeho některých listů Sasům, a rozsudek byl stejný jako u Viléma Kříneckého. Okamžitě byly sekvestrovány jeho statky. Pluhův „*leitingar*“ (zástupce) Václav Pětipeský se k soudu dostavil a žádal o milost a nemilost. Žádost byla přijata, ale

milost neudělena a počátkem srpna byl po mučení sťat. Další z vojenských provinilců Petr Velemický se po třech citacích nedostavil a byl odsouzen k smrti. Všechna předvolaná města byla po odprošení krále svými zástupci a po pokleknutí poslána před králem vzata na milost a nemilost, stejně tak jako většina šlechticů. Všichni tím ovšem přijímají další tresty, které jim budou postupně ukládány. Jediným, kdo se postavil na odpor proti konfiskaci svého majetku, byl podle Sixta Šebestián Hasištejnský z Lobkovic. Odmítl vydat zápis s pečeti na předání svých stříbrných hor královské komoře se zdůvodněním, že se na jejich zprovoznění musel zadlužit. Král ho sice může jako svého vězně, který se vydal na milost a nemilost potrestat na hrdle, ale nemůže ho přinutit vydat zápis. „*Král nemoha na něm nic míti a vida jeho stálost, musil ho tak při tom zanechati*“ (J 103). Zřejmě proto, že by jeho dluhy musela převzít komora.

Během procesu se „*zámek pražský nic jiného jesti nebyl, než českého národu nějaká šatlava nebo carnificina*“ (J 92). Všichni, kdo se vydali „na milost a nemilost“ byli rozmísťováni do různých hradních kobek a věží. Podle Sixta byli vězňem a hrozbami nuceni k „dobrovolnému“ předání svých statků a důchodů do královského alodiálního nebo lenního vlastnictví a pak propouštění do domácího věznění. Král s nimi prostě mohl nakládat, jak se mu líbilo, jako se svými zajatci. Tato praxe se protáhla na několik let a dávala obžalovaným osobám možnost získávat přece jen větší nebo menší „milost“ především na základě „přímluv“, které jsou legitimní součástí procesu a značně ovlivňovaly výběr potrestaných i míru trestů. Hlavními přímluvci byli Moravané, kteří k mírnění trestů nepochybně nejvíce přispěli, stejně tak jako k lámání odporu spolku, pražských obcí i lidu.

Proces však vyžadoval přece jen působivého zakončení a tím měly být veřejné popravy. V posledních červencových dnech bylo několik vězňů politického a vojenského vedení spolku v kobkách Hradu a v Černé věži podrobena výslechům „útrpným právem“. Politickým účelem mučení bylo přinutit vězně k přiznání, že usilovali o svržení habsburské dynastie a zvolení jiného krále, jak bylo připsáno hlavním, ale u soudu nepřítomným rebelům, zejména Vilémovi Kříneckému a Pluhovi z Rabštejna. Václav Pětipeský byl mučen nástrojem zvaným „housličky“. Hynek Krabice z Vajtmíle, Václav z Jeleního, Barchanec a dokonce sedmdesátiletý Jakub Fikar z Vratu natahováni na žebřík a vázání do kozelce. Fikar byl na mučidlech tázán, kam Pražané ukryli své poklady. Vyslýchán byl i Sixt z Ottersdorfu. Mučidla mu byla však pouze předvedena a jednou byl posazen do místnosti, ve které slyšel sténání mučených. Jeho mocní přímluvci však výslechu útrpným právem zabránili. Nikdo z mučených se k údajné vině na pokus o svržení dynastie nepřiznal. Dne 22. srpna byli na Hradčanech, na dřevěném pódiu, popraveni čtyři vězňové: Václav Pětipeský, Bernard Barchanec, Václav z Jeleního a Jakub Fikar z Vratu. Hynek Krabice z Vajtmíle byl před popravou omilostněn.

Poprava se konala před velkým množstvím lidu a odsouzení, spoutaní na rukou byli vedeni na popraviště, obsazené německými žoldněři, za hluku bubnů a píšťal. Před popravami bylo bubnování přerušeno a biřič vyhlášoval provinění – u Pětipeského že se vzbouřil proti králi, podněcoval k vzpouře jiná a chtěl jiného za krále volit. Barchanec se provinil tím, že nabádal jiné k jednotě ve vzpouře, Jakub Fikar odjel v době nejvyšší nouze z Prahy a porušil tak své úřední povinnosti. Václav z Jeleního proti králi „mluvil“. Všichni svá obvinění popřeli a zemřeli důstojně a zbožně. Další uvěznění pak opouštěli vězení v příštích měsících, někteří byli před vypovězením ze země na různých místech veřejně vyvrženi. Ovzduší v Praze ilustruje Sixtem uvedený případ jednoho z diváků poprav, měšťana Skalského. Doma, uprostřed rodiny vypravoval, že popravení byli šlechtění muži a zemřeli pro svobodu českého království. Jakýsi pastorek to vynesl a zpráva dospěla až ke králi. Skalský se pak na mučení ke svým slovům přiznal a pak byl vypovězen z království na věčné časy. Proces a tresty předvedly téměř celou škálu nástrojů habsburské státní disciplinace.

Srpnový sněm, obnovení pořádku

Den po popravách, 23. srpna, byl konečně zahájen králem ohlášený sněm. Působivější předeheru si král nemohl přát. Vzpouře byla rozdracena, hlavní viníci potrestáni, ale „spolek“ ještě formálně a právně existoval, protože pečetené přihlášky (přiznání) byly uloženy u zemských desk. Pokračovalo i trestání uvězněných. Sněm byl zahájen dvěma královými propozicemi. První, datovaná 23. srpna, nařizuje zrušení závazků ke spolku, jehož někteří členové chtěli „*na sebe všechno vladařství a mocnost potáhnouti*“. Dále žádá vymazání protokolů nedovolených sněmů z desk (SČ II 473). Pak je stručně rekapitulován a zdůvodněn proces a rozsudky nad hlavními viníky. Král o sobě prohlašuje, že nic nepodnikl proti právu a stavům a nic nadále nehodlá proti právu podnikat. Po zrušení závazků a vymazání zápisů z nepovolených sněmů bude o obnovení shořelých privilegií a jejich zapsání do desk jednat.

O způsobu, jak bylo provedeno zrušení závazků ke spolku, nás informuje Sixt. První na sněmu promluvil o této záležitosti nejvyšší purkrabí Volf Krajíř z Krajku. Přece jen opakoval stanovisko stavů, že „Přátelské snešení“ bylo uzavřeno, aby byl v zemi zachován pokoj, nikoliv proti králi. Ale stavové chtějí poslechnout krále a své závazky ke spolku zruší. K tomu byla zvolena několikačlenná sněmovní komise nejvyšších úředníků, která se odebrala do sklepa k deskám a pečeti od přiznání odstranila a vrátila. Tím stavové podle Sixta „*vlast přirozenou v dědictví krále uvedli*“ (J 113).

Druhá královská propozice ze dne 25. srpna navrhuje politické řešení situace a je také královou odpovědí na program „Přátelského snešení“.

Všechny základní úpravy zemského zřízení a zemských i královských institucí, které „snešení“ navrhovalo, královská propozice odmítá a reaguje na to, co se během vzpoury stalo. Především zakazuje jakékoliv uzavírání spolků bez souhlasu a vědomí krále. Uvádí, že to nebylo dovoleno ani za jagellonských králů. Pouze v době nepokojů za krále Jiřího „*tu jsou některé landfrýdy aneb spuntování v krajích skrze některé obzvláštní osoby vzdělány*“, ale po volbě krále Vladislava byly zapovězeny. Zákazem spolčování ve formě landfrýdů měl být ze zemského práva vyřazen institut, kterým stavové přejímali ve střední Evropě politickou odpovědnost za udržování pořádku v době krize monarchismu ve druhé polovině 14. a v 15. století. Král nyní landfrýdy prohlašuje za postranní protiprávní puntování, a pokud by se uzavření spolku-landfrýdu opakovalo, mají být iniciátoři potrestáni na hrdle i majetku. Landfrýd je tak definitivně vyřazen ze stavovských svobod, ze zemského práva a svobod i z tradice zemského práva.

V dalších člancích propozice je králův útok veden především na ta opatření, která měla omezit dědičnost habsburské dynastie na českém trůně pouze po meči. Odvolává se na ustanovení buly Karla IV. a žádá vymazání z desk všech omezení nástupnického řádu stavy, která byla kdy zapsána. Do desk se má zanést praxe korunovat králova syna na příštího krále za života krále vládnoucího a také všechny přísahy poddaných mají být skládány „králi i jeho dědicům“. Tím by bylo odstraněno východisko a záruka všech politických svobod stavů – svobodná volba panovníka a definitivně prosazena dědičnost vlády v habsburské dynastii a zaručena státní suverenita dynastie. Král spojuje korunovací nástupců za života vládnoucího krále přímo s „*mocností, vrchností a důstojenstvím*“ královské moci a pokládá ji za garanci proti pokusům krále a jeho dědice „*o korunu připraviti a raději jinému připojiti*“ (SČ II 484). Znovu a znovu spojuje propozice královskou suverenitu (mocnost, vrchnost a majestát) s dědičností trůnu a tuto dědičnost s privilegii a tradicí: „*JMK na tom býti ráčí osobu svou i JM dědice a budoucí krále při JMK mocnosti, vrchnosti a duostojenství i vladařství (Hochheit, Auctoritet, kunigliche Gewalt), tak jakž jsou toho JMK předkové, císařové a králové, slavné paměti užívali a JMK táž mocnost od stavův tak dobře jako králi Ludvíkovi JM. dána zachovati*“ (SČ II 484).

S přísahou králi i dědicům je spojeno i dosazování nejvyšších úředníků a zemských soudců. Po svém jmenování mají úředníci přísahat králi i dědicům „*ješto jsou praví dědicové podle císaře Karla zlaté bule*“. Pouze králi přísluší rozepisování zemských a krajských sněmů. Každé ohrožení dědičnosti královské vlády se trestá smrtí. Všechny články o soudnictví jsou upraveny polemicky proti „Přátelskému snešení“, v duchu královské soudní suverenity. Král si osobuje jmenování zemských soudců a jejich přísaha je zavazuje k poslušnosti krále i dědiců. Zakazuje snahy o omezení pravomocí komorního a dvorského soudu a prohlašuje se sám za jedinou odvolací instanci. Pouze při hrdelních přích se mohou strany

odvolat ke králi nebo zemskému soudu. Král slibuje, že bude pokračovat v úpravách zemského zřízení a práv a v zapisování svobod a privilegií stavů do zemských desek a rozšiřuje komise již dříve k tomuto účelu zřízené. Zákonodárny proces má tedy pokračovat za iniciativy a kontroly krále ve spolupráci se stavy.

Ve své druhé propozici srpnovému sněmu jež je polemikou proti „Přátelskému snešení“ král formuluje své zásadní stanovisko k suverenitě královské moci a svobodám: „*Také JMK tomu srozuměti ráčil, že někteří z stavův to mezi sebou rozmlouvají, jakoby nevěděli, jaká JMK mocnost, vrchnost a vladařství královské náleží, že jsou takovými svobodami a privileji obdařeni, žeby k JMK toliko v některých artykulích poslušnost a poddanost zachovati povinni byli: Protož JMK stavův žádati ráčí, aby JMK to ukázali a ty artykuly předložili, v čem by JMK mocnost a královské vladařství proti jich svobodám býti mělo; neb JMK nic toho cožby proti jich svobodám a privileji bylo, vědomě jednati a před se bráti neráčí a nemíní, jsouc zase k stavům JMK té milostivé naděje, že JMK toho, což jim stavům nenáleží, odjímati a na sebe potahovati nebudou*“ (SČ II 486). Pokud dobře rozumíme, jsme u jádra obsahu pojmu svoboda. Stavové zastávají názor, že jejich suverenita jen tam, kde mu jeho suverenitu poddaní slíbili. Král naopak pokládá za univerzální svou mocnost, vrchnost a vladařství tedy moc, a jen jeho privilegia vydaná stavům na konkrétní „svobody“ tuto suverenitní moc omezují. Lépe protiklad stavovského a královského pojetí svobod a moci nelze vyjádřit.

Pro ujasnění a upevnění právní a mocenské situace bylo důležité, aby do privilegií a svobod byl uveden pořádek. Král trval vlastně na tom, aby registrace u zemských desek proměnila privilegia v psané zákony. Králem kontrolované sněmy a soudy, jejich výroky a artikule by se tak staly „sbírkou zákonů“. Ponechával si také pod svou kontrolou pokračování prací na nové ústavě – zemském zřízení a obnovení zápisů do zemských desek. Schválení propozice by potvrdilo jeho suverenitu. Srpnový sněm 1547 skutečně tuto propozici v zásadě potvrdil, i když svým jazykem.

Kritický komentář k úpravám článků zemského práva při jejich novém zapisování do zemských desek podává opět Sixt: „*Na tom sněmu lahodném rozličně král s stavy zacházel a ne jako milostivý otec, jímž se při vznášení chlubil, ale jako medvěd o med, tak on o své artykule zápas chodil, neb od ničehož upustiti nechťel, ale všechny artykule jejich rozličně zpřetrhal a zcanceloval a své předsedne hnal. Ku příkladu: Kde stavové položili králi, tu všudy on dědice a budoucí krále přidával. A kde bylo položeno, aby přirození Čechové do soudu zemského a na jiné ovrady voleni byli, tu on položil hodní Čechové aneb hodné osoby k království tomuto náležející. A kde soudcové zemští, tu on páni a vladyky.*“ Reverz o mimořádnosti lednového mobilizačního patentu nevydal, protože stavové nedokázali, že je proti svobodám, a uvedl „*mnoho jiných commentův a glos na jeden každý téměř artykul. Dostal se na ně přemistrný glosátor*“ (J 114).

Právnický vzdělaný Sixt zde v mistrné zkratce charakterizuje změnu jazyka práva od jazyka stavovských svobod k jazyku královského diktátu.

Učený Sixt označuje ironicky krále za mistrného glosátora. Král však glosátory nepotřeboval. Stačila mu dosavadní nejasnost a nesystematičnost zemského práva. Nepotřeboval ani požár zemských desk. I bez něj by se jeho vládní a zákonodárná činnost ubírala stejným směrem v duchu jeho jazyka a rétoriky. Přejal stavovský princip legitimacy tradice, tj. historie, ale dal legitimitě i historii vlastní výklad. Z legitímní historie státního práva vyloučil husitství a poděbradskou dobu. Toto stadium podle Ferdinandových rádců, znalých českých dějin a českého práva, skončilo nástupem Vladislavovým (konec landfrýdů) a pak vládou Ludvíkovou a jeho korunovačními přísahami. Své volební přísahy Ferdinand I. spálit nemusel. Vládl v jejich rámci, jen se uchopil vládní a zákonodárné iniciativy. To pochopila radikální evangelická opozice a pokusila se tuto iniciativu zastavit a obnovit partnerskou rovnováhu a vlastní výklad suverenity a svobod. Tento pokus byl u Mühlbergu zmařen.

Co se změnilo?

Co vlastně přinesly dramatické události roku 1546/1547 do trvalého napětí mezi knížecí a později královskou mocí a zemskými obcemi České koruny? Mezi monarchismem a královským absolutismem a stavovskou spolusuverenitou? Zásadní zvrát, prosazení absolutismu, strukturální změny institucí dlouhodobého trvání nebo jen přechodnou „událost“ a návrat k situaci před pokusem o revoltu? Jaké šance dalo potlačení vzpoury vladaři a jak jich využil?

Ferdinandova pacifikace Čech a pokoření Prahy byla zaměřena především na odstranění stavovského spolku a jeho vedení, jež vytvářelo v zemi dvojvládní, a ke snaze „vymazat“ z politického a právního pole vše, o co usilovaly radikální síly spolku na panovníkem nepovolených, čili „ilegálních sněmech“. Zápisy z těchto sněmů byly vymazány z desk. Spolek byl rozpuštěn, prohlášen za ilegální a jeho předáci veřejně a krutě potrestáni. Do budoucnosti byly spolky – landfrýdy (bundy) zakázány, jak o to ostatně usiloval již středověký monarchismus. Rozdělení stavů na provinilé na jedné straně a věrné a napravené na druhé straně zachránilo zemskou obec před kolektivním trestem a ztrátou všech svobod. Králova metoda trestu a milosti se osvědčila a také soudní proces nepochybně vyvolal v dané chvíli vlnu strachu a umožnil diktovat podmínky obnovení pořádku. Král radikálně změnil tón svého diskurzu a mluvil a jednal nyní se stavy z pozice suverenity a autority. Avšak obnovení královy ústavodárné a politické iniciativy a utvrzení sankcí proti jejímu porušování (uzavírání

spolků, svolávání sněmů bez králova souhlasu, kontrola jmenování soudců a zemských úředníků) nelze považovat za ústavní převrat. Do likvidace spolku a návratu k poměrům před povstáním patří pochopitelně i odmítnutí „Přátelského sněšení“ jako sněmovní propozice, nicméně se zdá, že k některým jeho požadavkům král na srpnovém sněmu přihlédl. Také respektování práva a svobod a závazků král ze svého jazyka nevyloučil, i když potvrdil znovu své pojetí a svůj výklad. I tradiční svobody zůstaly součástí politického jazyka.

Král dal jasně najevo, že z právního a politického života škrtná období spolku, a vše, čeho stavy dosáhly za husitské revoluce a vlády Jiřího Poděbrad, a že při respektování tradice navazuje až na volební přísahy Vladislava Jagellonského. Vztah k husitskému období se odtud stane motivem politické války mezi absolutismem a stavy. Král nemohl využít svého laciného vítězství k radikální změně institucionální základny své moci a k vyřazení zemské obce z právního a politického rozhodování. Také proto, že se jako celek nevzbouřila. Nevyužil konfiskací k odměnění „věrných“, ale především k posílení královské domény a královských důchodů. Odměny, zdá se, vyplácel spíše v hotových než zástavami. Posílil prostě svůj koncept posilování absolutismu v rámci možností, které měl k dispozici. Vzpoura a její potrestání i změny v rétorice se týkaly pouze Českého království, nikoliv České koruny.

Přesto došlo k několika důležitým strukturálním změnám ve složení stavovské obce a k vzniku některých nových institucí, a tato „událost rebelie a trestu“ urychlila některé dlouhodobé společenské a politické procesy.

Nejvýznamnější z těchto změn je „pokoření stavu městského“. Tresty uvalené na Prahu a královská města jsou součástí strategie habsburského monarchismu a absolutismu potlačit komunální svobody měst a podřídit je panovnické kontrole jako součást domény. Likvidovat města jako potenciální politická ohniska odporu proti absolutismu, rezignovat na „francouzské“ spojení monarchie a měšťanstva a prosadit „španělskou“ variantu tohoto vztahu, tj. alianci monarchie s vysokou šlechtou.

Od společenské „revoluce“ 12.–13. století se stala v Evropě města agorami politického života, ohnisky politických a sociálních nepokojů, a baštou protiabsolutistické opozice a propagandy. Jejich hradby jsou hradbami městských svobod a nezávislosti městského práva, stejně jako hrady pevnostmi svobod šlechty. Ve středověkých městech se obnovila a pokračovala tradice řecké polis a bylo zde přejato mnoho z římského občanského práva. Habsburkové chápali města jako součást královského majetku a pokládali se za jejich přímou vrchnost. Poddanství měst chápali reálně, nikoliv symbolicky, jak tomu bylo u šlechty. Události let 1546–1547 v Čechách to potvrdily. Zkušenosti s potlačováním městských komun ve Španělsku a Nizozemí byly k dispozici a šlo jen o to, jak jich bude využito.

V Čechách měla mezi městy mimořádné postavení od mýtických dob Praha – jako posvátné místo nastolování knížat ve velkokmenové a knížecí době a jako posvátné místo korunovace českých králů. V době husitství a vlády krále Jiřího se sídlo krále a dějiště nejvýznamnějších politických aktů dokonce přeneslo z Hradu do pražských měst, do staroměstského královského dvora, na staroměstskou radnici a na staroměstské náměstí, do Týnského chrámu a na univerzitu. Bylo to symbolické přemístění moci z královského hradu do městských hradeb, kde měl své sídlo i král (Jiří z Poděbrad, spojenec pražského utrakvismu). V husitské době se spojila mýtická a posvátná role Prahy s reálnou mocí pražských obcí a intelektuální a náboženskou autoritou univerzity a utrakvistické církve. Praha stanula v čele všech královských měst jako jejich uznávaná hlava, vzor a odvolací soud a jako sídlo vedení nejmocnějšího vojenského svazu; pražská univerzita vzdělávala městské politiky spíše v duchu božího a zemského, než římského práva. Boje o Prahu v době bezvládní a Jiřího z Poděbrad byly boji o hegemonii v zemi. Pražané a s nimi ostatní královští měšťané se stali mocnými a respektovanými členy stavovské obce a zaujali ve stavovské hierarchii někdejší pozici duchovenstva, i když první místo formálně náleželo pánům. „*Praga caput regni*“ bylo rčení odpovídající politickému významu tohoto města.

Koncem 15. a počátkem 16. století uhájila Praha a města své postavení ve stavovské struktuře a v zemském právu i své komunální svobody a autonomii v sérii tvrdých střetnutí se šlechtou, která několikrát hrozila občanskou válkou. Stavovští, především panští „politikové“ jménem zemské obce byli schopni sjednat podobné „třídní“ kompromisy jako kompromisy náboženské a začlenit je do zemského práva. Ve městech 15.–16. století vyrostla řada významných politiků respektovaných i u jiných stavů.

Kolektivní tresty užitě proti Praze a městům roku 1547 znamenají v českých dějinách konec velké politické role Prahy získané v 15. století a konec její politické autonomie a často i hegemonie ve stavovském hnutí. Původně chtěl Ferdinand I. likvidovat jak její komunální a samosprávné svobody, tak její místo na zemském sněmu. Brzy však „stav“ městům vrátil, ovšem „*jako komoře naší*“ (SČ II 534). Vrátil městům i většinu privilegií hospodářského a obchodního rázu a postupně i část konfiskovaného majetku a důchodů. Zajistil si však natrvalo kontrolu komunální politiky a městských soudů i městského života svými dozorcí a špehy. Vojenskými hejtmany byli v Praze jmenováni králi oddaní šlechtici. Instrukce nově jmenovaným rychtářům ukládá, aby „*týž rychtář náš toho pilen byl a šetril, jestližebý v ouřadě konšelském aneb na jiném místě tu mezi obcí tu v městě co toho přezvěděl žeby se proti nám, duostojenství, vrchnosti aneb komoře naší královské před se bralo a puosobilo aneb jaké srozumění neb puntování se dalo, o tom aby nám a bez přítomnosti naší synu našemu oznamoval a nikterakž toho netajil, nébrž časně, pokudž nejvejš bude možné, přetrhoval*“ (SČ II 537). Města byla

podrobena policejní kontrole a špiclování, byla posílána cenzura tiskáren a vojenská a policejní správa byla odpovědná králi.

Rámec městského i zemského práva přesáhlo založení královského apelačního soudu, zcela nové instituce ve správní a soudní struktuře nejen Českého království, ale i České koruny. Počátkem r. 1548 byla vydána instrukce pro nově zřízený apelační soud nad městy. Byl složen ze šlechticů, ale i z několika doktorů práv. Do soudní instituce státního významu tedy vedle aristokratů a měšťanů konečně vstupují univerzitně vzdělaní právníci. Musejí ovšem ovládat i práva městská, která pokud se týče komunikace mezi měšťany, jejich majetku, obchodů a řemesel i městské správy, nebyla ani omezena, ani zásadně reformována. Do procesu vývoje moderního státu přináší apelační soud dvě významné změny: je to první instituce „byrokratická“ a její kompetence se vztahuje na všechny země České koruny. Ovšem pouze té části správy, a soudnictví, která se týče královské domény, tj. oblasti vládnutí, jež podléhá přímo králi a v níž se nemusí uplatňovat partnerství stavů. Byrokratický ráz je v instrukci uplatněn (SČ II 545–548) např. povinností soudců pravidelně úřadovat v úředních hodinách v kanceláři na Hradě s pracovní dobou šesti hodin denně kromě volných dnů; zavedením písemné agendy a úřední registratury; a snahou odstranit chronické nedostatky dosavadního soudnictví: úplatky a pomalost soudního řízení (apelace se mají vyřizovat do měsíce). Král zde prosazuje obecný trend reformy soudní praxe podobně jako stavové. Soudci mají postupovat podle městských práv a vyřizovat apelace v duchu spravedlnosti. Přísahu skládají králi a král je jmenuje.

Zajímavý je u apelačního soudu aspekt „státní“. Apelační soud je vedle dvorské kanceláře, určené pro věci politické, dalším „úřadem“ s kompetencí pro všechny země České Koruny. Korunní princip státnosti je v politické strategii Ferdinanda I. stále živý. Je to také další krok k plnému odpoutání České koruny od říšské správní a právní organizace. Odvolání měst České koruny nesmí směřovat k pražským městským soudům, ani za hranice Koruny. Král v této chvíli, snad také v důsledku postoje stavů vedlejších zemí České koruny k událostem 1546–1547, uplatňuje strategii státnosti a suverenity České koruny důsledněji než stavové jejich zemí, včetně Čechů. Alespoň v prostoru královské domény klade základy státní (korunní) administrativě a její byrokratizaci. Snaží se aspoň tuto sféru podrobit nejen své kontrole jmenováním úředníků a zněním jejich přísah, nýbrž i v každodennosti jejich činnosti. Nutno říci, že apelační soud se v praxi osvědčil a vnesl do městského soudnictví „pořádek“ a byl vyhledáván i v záležitostech, které přímo do jeho kompetence nespadaly.

Vzhledem k tomu, král byl nucen většinu trestů postupně zmírnit nebo zrušit a vrátit se k dialogu, a protože nemohl radikálně změnit správní a soudní tradici založenou na „svobodách“, nemusela být katastrofa královských měst fatální a dlouhodobá. Politická porážka měst však spadá

v rámci dlouhodobých historických procesů do definitivního prosazení hospodářského, obchodního a finančního podnikání majitelů feudálních dominií, tedy šlechty a církve. Ve druhé polovině 16. století se prosazují všechny starší prvky tohoto trendu a definitivně se konstituuje „podnikatelský feudální velkostatek“ a nevolnické „dominium“. Města již nejsou schopna zabránit této tendenci, kterou právně uznala ve zmíněných bojích konce 15. a počátku 16. století. Vítězství tohoto trendu, který nadlouho spojil trh s feudálními privilegii šlechty, odsoudilo svobodná města ke stagnaci a na příští staletí se stala pozemková šlechta ve střední Evropě politickým hegemonem. Bude také rozhodovat o politickém modelu moderních států v tomto prostoru. Vedle měst marginalizoval uvedený společenský a hospodářský proces i tu část šlechty, která byla dosud často spojencem měst a nositelem politického radikalismu – drobné zemanstvo a rytířstvo. Hnutí let 1546–1547 je posledním opozičním politicko-náboženským hnutím koalice měst a drobných rytířů (venkovské gentry). Od poloviny 16. století drobná šlechta mizí ze stavovské politiky a to dvojnásobem: část získává ekonomickou aktivitou velký pozemkový majetek, vede si dobře v úvěrových operacích a nejbohatší rytíři jsou postupně přijímáni do panského stavu. Daleko početnější část drobné šlechty odchází do služeb dominia, země a státu, anebo volí vojenskou či církevní kariéru. Vzniká nová významná a rozhodující „feudální“ koalice uvnitř stavovské obce a to pansko-rytířská pozemková šlechta společných zájmů a cílů. Po obnovení arcibiskupství a renesanci klášterů vstupuje do této koalice znovu i v Čechách duchovní stav, který z „obce“ nikdy neodešel ve vedlejších zemích. Politická hra o hegemonii se bude nadále odehrávat především mezi panovníkem a vysokou šlechtou.

Vysoká šlechta je vždy royalistická: královská moc je pro ni garantem řádu a práva a rozhodčím vnitřních sporů, pilířem společenského a politického řádu. V době suverenity nebo spolusuverenity zemských obcí se v českých zemích spojuje tento monarchismus šlechty se zemským a korunním patriotismem stavů v rámci teorie „obecného dobrého“. Až do nástupu Ferdinanda I. králové tuto pozici přijímají, respektive musejí ji trpět. V konfliktu s Ferdinandem I. jsou postaveni čeští pánové před dilema protikladu suverenity krále a královského práva a suverenity obce a zemského práva. Zemští soudcové a úředníci obou náboženství většinou zachovávají poslušnost králi, ale jsou vystaveni tlaku spolku a v dubnové fázi sporu objevují legitimitu „moravského“ landfrýdu. Při rozhodování o tom, zda přijmout před jednáním s králem kapitulaci, tj. rozpuštění spolku, se příčiní páni, zejména zásluhou Jana z Pernštejna, o udržení spolku a jeho programu až do jednání s králem na srpnovém sněmu. I na tomto sněmu odmítne nejvyšší purkrabí královskou verzi spolku jako protiprávního „spuntování“ a hájí jeho legitimitu. Postoj pánů přinutil krále k jednání s obcí a vlastně k projednání „Přátelského snešení“. Šlechta obětovala

města kameralizaci domény, ale nevzdala se své představy o svobodách země. Král tedy musel ve své rétorice (autorita, suverenita a řád) operovat nikoli se zrušením, ale se svou interpretací svobod a pokračovat v dialogu a partnerství s obcí, reprezentovanou stále více pány. Pro osud absolutismu a stavovské „demokracie“ respektive v prosazování francouzského či anglického modelu monarchismu, bude rozhodující, kam se pansko-rytířská koalice přikloní. Zda na stranu svobod zemské obce nebo na stranu královské suverenity a autority, na stranu zemského patriotismu nebo na stranu věrnosti a služby králi. Při tomto rozhodování bude mít klíčovou roli náboženská otázka.

Nové začarování politiky

Ferdinandovi I. se podařilo v celém průběhu sporu se stavy o privilegia a ústavu, i během soudního procesu, vyloučit náboženský faktor jako motivaci a legitimizaci politiky. Nikdo nebyl odsouzen za svou víru. Ani stavové (kromě Prahy) neuváděli věci víry a náboženství jako příčinu odporu a ospravedlnění svých politických a vojenských činů. Náboženský faktor vnesli do politického diskurzu němečtí protestanté šmalkaldského spolku a do hnutí českých stavů pronikal pouze náboženským orámováním stavovských shromáždění s přímou reminiscencí na husitskou dobu. Na náboženskou solidaritu v odporu proti císaři naléhal Jan Fridrich, ale dialog o vztahu k Sasům v Čechách se pohyboval spíše v rámci politických „erbanuňků“. „Přátelské snešení“ se pokoušelo obnovit např. husitskou ideu trestání a potlačování zjevných hříchů světskou mocí. Ferdinand I. se stejně jako Karel V. vnášení náboženství do politického konfliktu a dialogu bránili, a to nejen pro své erasmíanské nadkonfesijní pojetí křesťanství, ale i pokusem přenést rozhodování o věcech víry, tedy reformace, na koncil, tj. ve středověkém duchu. Pouze politický a právní základ mocenského konfliktu posilovala a skutečnost, že v císařových službách vystoupila proti svým souvěrcům protestantská knížata. V českých zemích potvrzovala náboženskou neutralitu konfliktu i účast utrakvistů na obou stranách.

Náboženská koexistence katolíků a utrakvistů je to jediné, co Ferdinand I. přejal z politické kultury jagellonské doby. Svoboda utrakvistu nebyla ani po Mühlbergu ohrožena a srpnový sněm legalizoval podíl utrakvistické části obce na reformách zemského práva a utrakvistické víry a náboženské organizace v dalších desetiletích. Utrakvisté přijali, udržovali a prosazovali zásadu, probíjovanou husitstvím, že laikové mohou do věci víry zasahovat a uváděli do politického života instituci defensorů. Legalita utrakvistu ovlivnila v dalších desetiletích složitý náboženský proces absorbování evropské reformace do české husitské tradice, který ovšem náboženské legitimizování politických akcí pouze oddálil.

Ferdinand buď něco věděl nebo něco tušil o úloze bratrských duchovních při jednání s Wittembergem a o podílu bratrské šlechty na tomto jednání. Do osidel jeho služebníků a justice upadl bratrský biskup v Litomyšli Jan Augusta, který byl jednou z nejzajímavějších osobností reformační scény v českých zemích a měl smysl pro jednotu reformačních konfesí. Augustův podíl na politických jednáních spolku je, zdá se, nepochybný, ale stěží se dá při tajnosti jednání přímo prokázat. Jan Augusta byl po svém dopadení uvězněn bez soudního procesu na královských hradech a držen ve vězení až do smrti krále Ferdinanda. Zahajuje nekonečnou řadu politických vězňů moderního absolutismu. Během mnohaletého věznění na několika hradech v nesnesitelných podmínkách, které se střídaly s podmínkami příznivějšími zásluhou kastelánů a přímluvců, byl podroben výslechům a nátlaku, aby přiznal účast na zrádných konspiracích. Jeho mladší druh Jakub Bílek popsal jeho martyrium v dojemně oddaném spisu. Výslechy a nátlak nevedly k žádanému přiznání, takže se posléze pokoušeli exekutoři přivést bratrského biskupa alespoň ke konverzi. I tomuto nátlaku Augusta dlouho odolával, mimo jiné i při rozmluvě s jezuitou, až nakonec přistoupil k utrakvismu. To ostatně odpovídalo jeho snahám o sjednocení evangelíků.

K likvidaci „kacířské“ a zjevně „zrádné“ jednoty bratrské nepotřeboval Ferdinand nových zákonů, které by dokázaly, že ruší svobody a privilegia uznaná jeho předchůdci. Ani zde se tedy nemusel rozejít s tradicí jagellonské doby. Stačilo obnovit pro jednotu osudný svatojakubský mandát krále Vladislava I. (1506) z doby katolické restaurace a pasivity utrakvistů. Jakubským mandátem, který se stavové nepokusili zrušit ani v době vzpoury, byly v Čechách sbory jednoty zakázány. Obnovení mandátu a jeho důsledné uplatňování, konfiskace a obléhování statků bratrských pánů a rytířů, vedlo k velké vlně emigrace členů jednoty do Polska a Slezska, ale zejména na Moravu, která se stala v druhé polovině 16. století azylovou zemí evropské náboženské emigrace, domovem hlavních sborů jednoty a ohniskem její kulturní práce. Také díky tomu, že se Moravané „saské“ akce Čechů nezúčastnili. Události let 1546–1547 mimo jiné ukázaly samostatnost politiky české a moravské zemské obce, což bylo dobré poselství pro krále a výstražné pro stavy.

Náboženský fenomén jako významný faktor legitimizace politiky byl v tomto konfliktu pouze zasunut a oddálen. Česká koruna a střední Evropa vstupovala do rozhodující fáze „odčarování světa“, tj. laicizace politiky v situaci, kdy náboženství naopak znovu posílilo svůj legitimizační význam v politice. Ale v českých zemích se zatím neprosadila konfesionalizace. M. Gauchet ukázal na dvojznačnost postoje křesťanů k politice zakotvenou v protikladu zvoleného života v „Kristu“ (jeho zákonech) a nutnosti dočasněho života na tomto světě (v jeho světských zákonech). Reformace přispěla k tomu, že se život s Kristem na tomto světě realizoval v duši křesťana ale „život ve světě“ v jeho zákonech křesťanství tolerovalo. Události let

1546–1547 ony spodní a moudře zasouvané proudy působení víry jako legitimizačního faktoru moci oživily, a to v husitském duchu, to znamená zasahováním laiků do věcí víry. Ferdinand I. vlastně umožnil pokračování v náboženských polemikách za účasti laiků na základě utrakvismu a jeho církve. Poprvé se laikové tohoto úkolu ujali v době husitské revoluce a stavovské hegemonie (husitských pánů a orgánů obce). Nyní se situace opakovala v Evropě, kde laikové prosadili násilnou konfesionalizaci víry na základě nábožensko-politického principu „cuius regio eius religio“, a otevřeli cestu ke konfesijnímu státu. Byla uzákoněna německými knížaty na augsburském sněmu roku 1550 a to i zásluhou Ferdinanda I. Tentokrát se ještě české země tomuto katastrofickému procesu ubránily.

V české moderní historické literatuře byla akce českých stavů podrobena dvojí kritice. Převažující rojalistická pozice českých historiků pokládala stavovské hnutí za marný protest proti nutnému monarchickému pořádku a řádu (Tomek) a zákonům dějin (marxisté). Národně liberální historikové, plující od doby národního obrození ve vodách nacionalismu a neuvěřitelného a zcela ahistorického moralismu, vytýkali stavům nedostatek statečnosti a odhodlání k boji za svobodu a práva. Nenalezli v této epizodě svého Žižku. Teprve v poslední době je nacionalismus a moralismus jako paradigmatické východisko politického dějepisceví nahrazován objektivní analýzou politického systému (v současné literatuře zejména Pánek, Válka, Vorel, Eberhardt, Bahlcke, Evans, Winkelbauer, polští a ruští historikové a další).

Není pravda, že čeští stavové roku 1547 „nebojovali“ a chovali se zbaběle. Co zde musí fascinovat i největšího kritika stavů, je jejich lpění na svobodách a na povinnosti krále tyto svobody dodržovat a snaha systémem svobod modernizovat. To bylo smyslem odporu, stavovského spolku s programem „Přátelského snešení“, dalšího z neuskutečněných ústavních projektů Čechů. Pro tento program byla získána naprostá většina zemské obce a tento program nebyl zcela opuštěn ani na srpnovém sněmu a po procesech a popravách spolkových předáků. Obec jako politický subjekt tuto zkoušku přežila. Lpění na „svobodách“ je základním politickým postojem stavů v tomto sporu. Nebylo to lpění na formálních zákonech a normativních textech, to ještě doba vlastně neumožňovala a nebylo to ostatně ani potřeba. O formě stavovského nebo absolutistického státu nerozhodovaly zákony, ale síla, moc, zákony se rodily z válek nejen na bojištích, ale i na sněmech. Moc ještě nepotřebovala podrobné zákoníky, ale potřebovala legitimizaci z jiného světa. Potřebovala ji pro svou politickou kulturu, potřebovala ji k prosazení fungování určitého směru činnosti politických institucí. Nejvyšší vnější legitimizací politického úsilí mohlo být v této době, zejména v 16. století, pouze náboženství, víra, v době rozpadu křesťanství pak konfese. Český postoj, postoj stavovské opozice, byl postojem obrany

politické kultury, která vzešla z kompromisů pohusitské doby v zemských obcích dvojí víry.

* * *

Sledujeme-li počínání Ferdinanda I. v době jeho vlády v České koruně a zejména v roce 1546/1547, vystupuje před námi spíše osobnost renesančního a manýristického vládce, jehož ideální typ vytvořil Machiavelli. Ferdinand se tomuto ideálnímu typu ve všech směrech přibližuje více než italská knížata nebo papežové. Ostatně Machiavelli sám tušil, že boj o formu vlády v „renesančním“ politickém světě se odehraje spíše v západní a střední Evropě, než v Itálii. Ferdinand I. patrně nečetl Machiavelliho, četl Erasma. Nepostupoval však podle naučení knížeti jak vládnout. Machiavelli nepsal své naučení knížeti poprvé podle zbožných přání středověkých zrcadel, ale podle reálných potřeb a podmínek moci. Ferdinand I. jednal pragmaticky podle situací a možností a v tom byl moderní v době, kdy se středověký monarchismus proměňoval v moderní absolutismus. Nemohl ještě likvidovat tradiční politickou kulturu, tj. zvyklosti, instituce a zákony doby slabých jagellonských králů, kdy se zemské obce zmocnily velkého krajice z koláče suverenity. Byl ovšem mistrem účelové interpretace svobod a privilegií, které stále tvořily politickou tkáň veřejného života. Pro prosazení panovnické suverenity a moci, v níž viděl smysl svého vládního poslání, dovedl nasadit všechny schopnosti, jimiž byl od Boha obdařen, od řečnického umění, osobního získávání věrných, odměn po zastrasování možných i skutečných nepřátel exemplárními tresty. Snad by se dalo s nadsázkou říci, že věřil spíše katovi než juriskonzultantům. K jeho pojetí vlády patří také divadlo rétorických vystoupení i veřejných soudů a poprav. Jeho vládou vstupují do politiky procesy, věznění, mučení a popravy i každodenní práce byrokracie a policie jako základ moderního státního „pořádku“. Ferdinand I. se ještě nemohl odvážit provést radikální ústavní obrat ani založit moderní byrokratický stát. Musel své hněvy mírnit a zapomínat na zrady, brát své nepřátele „na milost“, což bylo jedním z cenných odkazů středověku, a spoléhat na ovládání a kontrolu zemských institucí. Prosazení totalitního absolutismu bránily nejen poměry a tradice, ale i dědictví starých ctností, kterých se postupně novověk zbavoval. Víra, ustupující do nitra člověka, otevírala ve světě bránu politickým nectnostem. Ferdinand I. prosazoval panovnický absolutismus habsburského typu neúnavnou osobní iniciativou a svou častou přítomností v zemích České koruny a v Praze, ale také ve válečných taženích a bitvách. Po roce 1547 však předává vládu svému mladšímu synovi Ferdinandu Tyrolskému a věnuje se říšské politice. Pro další vývoj absolutismu to má nesporný význam.

Punition et rétablissement de l'ordre. Normalisation Ferdinand Ier et les débuts de l'absolutisme III

Cette troisième partie de l'étude «*Ferdinand Ier et les débuts de l'absolutisme*» est consacrée aux événements qui suivirent le retour du roi en Bohême après la bataille de Mühlberg.

La victoire remportée par les Habsbourg en Allemagne donna à Ferdinand Ier l'occasion d'essayer d'imposer l'absolutisme sous le couvert de la punition du crime de révolte. Après avoir divisé les membres de la communauté d'états en «coupables, abusés et fidèles» et après avoir fait occuper par ses troupes le Château et les villes de Prague, il mit en scène un procès contre les «coupables»: c'étaient avant tout les villes et les chefs politiques et militaires de la ligue d'états. Ceux des coupables qui n'avaient pas fui à l'étranger acceptèrent l'offre du roi de «se livrer à sa merci». Ce procès public spectaculaire fut le premier de ceux qui devaient servir comme instrument de la discipline absolutiste des états de Bohême. De nouveau, l'auteur examine surtout la rhétorique des actes de la Diète et du procès pour montrer comment le roi entendait sa souveraineté et de quelle façon il voulait la faire valoir pour modifier la constitution. En août 1547, à la première Diète légitime tenue après l'apaisement de la révolte, le roi exposa sa conception de son pouvoir souverain et des libertés et des droits des états.

Dans son idée, c'étaient uniquement les droits et libertés qu'il leur aurait accordés et qui seraient inscrits dans les Tables du pays. Il entendait se réserver ainsi le contrôle du système politique tout entier, notamment des diètes, des tribunaux, des organismes du pays et des municipalités, et cherchait à exclure en fait l'élection libre du roi par les états du pays. En effet, le successeur devait être couronné tant que le souverain était en vie. Il respecte le système des libertés traditionnelles confirmées par le roi, mais il en exclut celles auxquelles les états avaient accédé pendant la révolution hussite et sous le règne du roi Georges de Poděbrady; il s'agissait notamment de la légitimité des *landfrýd*.

Le roi continue à respecter la communauté du pays en tant que son partenaire politique, mais il réduit de façon substantielle le poids des villes. Celles-ci sont soumises à la supervision des intendants royaux et de la cour d'appel royale nouvellement créée - première institution bureaucratique dans la Couronne de Bohême. La défaite de la révolte marque la fin du grand rôle politique que Prague et les villes avaient joué dans l'histoire du pays. C'est à la noblesse que passe dorénavant l'hégémonie politique au sein de la communauté d'états. La défaite des villes et des états coïncide avec l'expansion économique du domaine féodal. La noblesse devient le seul partenaire du roi dans l'administration du pays et son rival potentiel dans la lutte pour le pouvoir.

Mis à part l'affaiblissement politique des villes et le durcissement de la rhétorique quant à la souveraineté du roi, il n'y eut pas de tournant de principe dans l'évolution constitutionnelle. Dès que le roi eut quitté le pays, il y eut le pardon de nombreuses peines et les villes récupérèrent nombre de leurs privilèges. Le rapport des forces avait changé au sein de la communauté des états, mais celle-ci gardait son statut de co-souverain, continuait le dialogue sur les libertés et sur les modifications à apporter à la constitution du pays. La liberté de confession fut conservée pour l'utraquisme et, sous son voile, pour d'autres confessions réformées. Le principe *Cuius regio, eius religio* ne fut pas appliqué aux pays de la Couronne de Bohême et le problème de religion, renvoyé pour le moment, devait constituer à l'avenir une question politique clé.